

ŠKOLSTVÍ NA PODKARPATSKÉ RUSI V PRUBĚHU PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

УДК 75.(084.5)(437.1)

František HÝBL,
Přerov, Česká Republika

Анотація. У статті подано детальний історичний виклад розвитку шкільництва на Закарпатті в «чеський період» його історії (1918-1938) та аналіз регіональних особливостей в галузі освіти.

Ключові слова: шкільництво, Підкарпатська Русь, освіта, школа

*Štasten je národ, který oplývá dobrými školami,
dobrými knihami a dobrými předpisy nebo zvyky
ve výchově mládeže.*

Jan Amos Komenský (1592-1670)

Toto jsou moudrá slova [1] Učitele národů z jeho Štěstí národa, která napsal v průběhu čtyřletého působení v sedmihradském Blatném Potoku (Sárospatak) v letech 1650-1654, když ve službách Jiřího Rákocziho reformoval tamní školství. Těmito slovy se řídili v roce 1919 českoslovenští politici po připojení velmi chudé a zaostalé Podkarpatské Rusi k Československé republice.

Osud podkarpatského obyvatelstva od roku 1848 závisel na vzájemném poměru Maďarů k Vídni. Po rakousko – uherském vyrovnání v roce 1867 a zvláště pak v následujícím roce, kdy byl vydán jazykový zákon uherský, uznávající pouze jediný uherský národ a neznající národnosti, veškeré naděje Rusínů zcela zanikly. Jejich přední kulturní představitelé se na čas v obrozeneckém usilování přiklonili nejprve k naivnímu mesiánskému rusofilství, obdobně jako tomu bylo v českých zemích a na Slovensku. Po čase se však toto národní hnutí přeorientovalo na ukrajinské tradice. Tato nejednotnost byla využita Uhry k násilné maďarizaci původního obyvatelstva Podkarpatské Rusi. Názorně to spatřujeme v oblasti školské politiky. Před první světovou válkou se zde z celkového počtu 600 škol pouze v 18 školách s 1 600 dětmi vyučovalo rusínským jazykem. Téměř veškerá inteligence hovořila maďarsky a přijala nejen uherskou kulturu, ale i psychiku [2]. Na učitelských

ústavech v Mukačevě a v Užhorodě bylo za války pozastaveno vyučování rusínštině. Rusínské vědomí bylo zcela potlačováno [3].

Vzdělanost místního prostého obyvatelstva byla na velmi nízké úrovni. Pozvolna a velmi pomalu se zvyšovala jeho gramotnost po vydání Říšského školského zákona ze 14. května 1869, který měl za úkol oprostit školy ze závislosti na církvi a zavést v Rakousku – Uhersku pronikavé změny v oblasti základního školského vzdělání. Byl to úkol nadlidský, uvědomíme-li si počty ze statistiky branců z roku vydání tohoto důležitého školského zákona, že v jednotlivých zemích monarchie ze sta branců umělo číst a psát:

Dolní Rakousko	96	Morava.....	46
Horní Rakousko	89	Štýrsko	10
Čechy	68	Halič a Bukovina.....	4
Slezsko	62	Kraňsko	3
Solnohradsko	60	Dalmácie	2 [4].

Násilná maďarizace škol na Podkarpatské Rusi se stupňovala zvláště od sedmdesátých let XIX. století. Ještě v roce 1874 se zde nacházelo 571 obecných ruských škol. Po vydání zákonů Aponyiových v roce 1907 jejich počet rapidně klesl. Z celkového počtu 638 obecných škol na 34, které byly většinou církevní, ve kterých vedle ruského jazyka byla nařízena i výuka maďarštiny [5].

Nedostatek vhodných škol a učitelů, kteří měli navíc téměř nejnižší platy v celé monarchii (300-700 zl.) a zvláště mizivá školní docházka, to byl plastický obraz zdejšího obecného školství [6].

Když se americký prezident Thomas Woodrow Wilson (1856-1924) v roce 1918 vyslovil o sebeurčení národů, tak jeho slova byla chápána diametrálně odlišně nejen v Uhrách, ale i v českých zemích a na Slovensku. Maďaři již 21. prosince 1918 deklarovali zákonem č. 10 vytvoření „ruské krajiny“ z bývalých žup, berežské, marmarošské, ugočské a užské. Slíbili jí sněm, gubernátora se sídlem v Mukačevě a ministra krajana, užívání mateřského jazyka, vyznání víry a školskou i osvětovou samosprávu. V listopadu 1918 uspořádali američtí vystěhovalci plebiscit, který měl rozhodnout o připojení jejich mateřské země k některému sousednímu státnímu útvaru. Výsledek byl následující: 732 hlasů připadlo připojení k Československé republice, 310 pro Ukrajinu, 10 pro Rusko, 9 pro Maďarsko 27 hlasů se vyslovilo za úplnou samostatnost [7].

Ukrajinská Národní rada ve Lvově již 19. října 1918 deklarovala oblast obývanou Rusíny za součást své národnostní oblasti a v prozatímním zákoně ze dne 13. listopadu 1918 za součást Zá-

padoukrajinské lidové republiky. Toto připojení schválilo v lednu 1919 i shromáždění 420 zástupců v Chustu. Další Národní rada se ustavila také v Užhorodě [8].

Pro připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice byla Karpatoruská národní rada v Prešově, jejíž předseda, tamní advokát JUDr. Antonín Beskid, s tímto požadavkem odjel v lednu 1919 na jednání do Paříže [9].

Téhož roku se všechny tři Národní rady (prešovská, chustská a užhorodská) sjednotily a dne 9. května přistoupily ke konečnému připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice, což bylo potvrzeno také dohodou s pěti velmocemi z 10. září 1919 ve francouzském Saint-Germain-en Laye. Podkarpatská Rus – Zakarpatská Ukrajina k Československé republice, vzniklé po rozpadu Rakouska – Uherska dne 28. října 1918. Přidružení k Sovětskému Rusku nebylo možné, neboť byla od něho oddělena Polskem. Sloučení v jeden státní celek bylo potvrzeno 4. června 1920 trianonskou mírovou smlouvou s Maďarskem [10].

Nejvýchodnější část Československé republiky v důsledku uherské státní politiky byla velmi zaostalá jak po stránce sociální, tak i mravní. Tato skutečnost vedla dříve k živelné emigraci, zvláště do Spojených států amerických, kde žila téměř polovina Rusínů. Připojení k nově vzniklému státnímu útvaru bylo uskutečněno především na přání vlivných amerických Rusínů, v jejichž čele stál JUDr. Grigorij Žatkovič (1886 – 1967), který se v počátcích stal také prvním guvernérem. Se svými stoupenci požadoval, aby rusínské stolice v bývalých Uhrách byly autonomní součástí Československé republiky [11]. Tomuto přání nebylo možné vyhovět, neboť byly obavy, že obdobně by s týmiž požadavky přišli i Maďaři, Němci a Poláci.

Československá republika připojením nejvýchodnější části země získala území o rozloze 12 639 km² se 725 350 obyvateli, ve kterých se nacházelo více než 600 obecných škol s 980 učiteli. Ostatní školy byly maďarské: devět měšťanských škol, tři gymnasia, tři učitelské ústavy, teologický seminář, dvě městské obchodní školy, po jedné hospodářská škola, keramická, ústav hluchoněmých a jedna škola pomocná [12].

V minulosti výuka na těchto školách probíhala velmi neutěšeně v ponurých a polorozbořených budovách. Školní docházka byla sice předepsána, ale nebyla kontrolována. Často se stávalo, že děti do školy vůbec nechodily. Ve třídách převládalo mechanické učení s prioritou co nejrychleji žáky naučit maďarskému jazyku. Zanedbávána byla rozumová a citová výchova. Úmyslně

byli rusínští žáci vedeni k netečnosti ke vzdělávání i k vytrvalé práci. Chyběli místní učitelé a inteligence vůbec [13]. Proto mnoho nadšených českých učitelů a učitelek, obdobně jako rok předtím na Slovensku, nastoupilo do zapadlých městeček a obcí Podkarpatské Rusi a s neutuchající pílí a energií se snažili připravit ty nejlepší podmínky k překonání všech překážek, které se vyskytovaly v době násilné maďarizace ve výuce základního učiva. Spolu se školskými pracovníky přišli sem i čeští četníci, poštovní, železniční a jiní státní zaměstnanci. Stavěly se nové moderní školní budovy, z nichž mnohé slouží svým účelům i v dnešní době.

O úkolech, které je nutno provést v rámci školské politiky na Podkarpatské Rusi, obšírně se zmínil ve svém projevu na **Prvním sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti** v červenci 1920 zemský školní inspektor z Užhorodu a referent školství v Podkarpatské Rusi **Josef Pešek** (1872-1924) [14]. Jeho projev **Základy školské organizace v Podkarpatské Rusi**, dnes málo známý a v minulých desetiletích i zatajovaný československými i sovětskými školskými politiky stojí za doslovný přepis, neboť v něm referent nastínil nejen současný stav školství na Podkarpatské Rusi na počátku dvacátých let XX. století, kořeny neutěšeného stavu v období nadvlády Maďarů před rokem 1919. Nemenší pozornost věnoval Josef Pešek prioritám v intencích opravdové autonomie: vybudovat od základů mateřské, elementární – základní a střední školství. Pro autentičnost zde uvádím v přepise celý Peškův projev na tomto sjezdu československého učitelstva: **«ZÁKLADY ŠKOLSKÉ ORGANISACE V PODKARPATSKÉ RUSI»**.

Bývalé uherské území obydlené Rusíny, na východ od řeky Uže, přiděleno bylo k čsl. republice jako autonomní její jednotka, při čemž zemi této zvláště vyhrazena byla úplná autonomie v otázkách školních.

Poněvadž země za vlády maďarské velice byla zanedbána a poněvadž tu proto není dosti pracovníků, kteří by organizaci školskou mohli připravit, připadl nám Čechům úkol, abychom položili základy organizace školství i v této nejvýchodnější části naší republiky.

Jest třeba uvážiti, které základní myšlenky musíme při práci té míti na zřeteli.

První se stanoviska Podkarpatské Rusi a z potřeb jejího lidu vycházející zásada je, aby veškerá organizace školská a veškerá práce vzdělávací hověla zdejším potřebám, zdejším poměrům a aby se zcela srovnávala se životem zdejšího lidu. Vycházejíce z té-

to zásady a z poměrů místních, kde dosud téměř rusínských škol nebylo a kde je mnoho analfabetů, nemůžeme organizaci školskou počínati vyššími a odbornými školami, nýbrž musíme předeem a hlavně klásti základy k elementárnímu školství, aby se na něm vytvořiti mohly typy dalších škol. Musíme začíti s mateřskými školami a opatrovnami, jež jsou základem školství elementárního, které na těchto základech stavějí svou výchovu smyslovou, jazykovou i tělesnou. Maďaři ocenili výborně význam opatroven, které zakládali i v nejudlehlejších dědinách. V místech námi obsazených jest na 100 těchto ústavů. Maďaři kladli největší důraz u dětí na jazykovou znalost, neboť věděli, že v opatrovnách u dětí ve věku 3 – 6 let se maďarizačním jejich snahám při známé plasticnosti dětské bude dařiti.

Právě že opatrovny sloužily jen maďarizaci, nehledělo se tu k aktivitě dětské, jako na mateřských školách a opatrovnách např. u nás v Čechách i jinde. Jen strnulý systém fröblovský hodil se duchu těchto opatroven, který byl nucený, suchý, ba snad i mezi opatrovničkou a dětmi nepřátelský, neboť opatrovnička, provádějící přímá nařízení představených, nemohla dáti dětem svobodu, volnost projevu, ani nezískala důvěr dítěte, jež při výchově jest nezbytná. Tím vysvětluje se ztrnulost a zaraženost, s níž jsme se shledali nejen v opatrovnách, ale i ve škole elementární. Dítě nerozvíjelo se přirozeně, ustavičně bylo vázáno rozkazem, plánovitě učeno cizí řeči, a tím v duševním svém rozvoji zakrnělo.

Nám připadl nyní úkol vytvořiti zde typ mateřské školy a opatrovny moderní, na národních zdejších poměrech a vlastnostech zdejších dětí založený. Rozvíjeti činnost dětskou, buditi chuť k práci bude nám nejvyšším příkazem.

Ovšem mnoho záležitosti bude na těch, kdož práci námi vytyčenou a naznačenou budou konati, aby vytvořili něco životného, trvalého a svérázného, aby potom škola elementární na tomto podkladě mohla s úspěchem budovati dále.

Kurs pěstounek, který jsme letos se zdarem zavedli, jest opatření přechodní. Příště bude třeba, aby se pěstounky vzdělávaly po absolvování měšťanské nebo střední školy v řádné vyšší škole pedagogické, o níž zmiňuji se dále.

Největší důraz je zde klásti na školy elementární, které poměrům zdejším zvláště musí býti přizpůsobeny. Zejména by se doporučovalo, aby to byly školy, na nichž by byly zavedeny povinně ruční práce, které by podněcovaly a vytvářely větší energii u zdejšího lidu, jenž dlouholetým útiskem. na pracovní své energii mnoho utrpěl. Vedle toho musí býti již na obecných školách při-

hlédnuto ke zvláštním hospodářským poměrům zdejšího kraje, který v severních částech je ponejvíce lesy a pastvinami pokryt a jen v jižní části má úrodná pole a vinice. V severní části, kde chov dobytka je základem hospodářství a kde se k němu pojití musí i průmysl a to s počátku průmysl domácí, později i tovární, bude nutno školy organisovati, aby těmto poměrům bylo vyhověno (kursy mlékařské, lukařské, kursy dovedností ručních, zvláště zpracování dřeva a proutí se týkajících, kursy základních nauk obchodních, jež by podávaly vědomosti lidu, jak by výhodně zpe- něžil své domácí výrobky). V jižní části bude nutno pomýšleti jed- nou na zřízení škol zemědělských a vinařských.

Konečně věnujme také pozornost národním projevům ducha zdejšího lidu, jak se jeví v jeho zkazkách, v jeho písních a v jeho kroji, a pomýšlejme na to, aby nejen bylo využito materiálu toho ve vnitřní práci školní a v duchu jejím, nýbrž aby i organisa- ce školská podporovala další rozvíjení národních schopností a národních výtvorů. Účelné bylo by zajisté zříditi tu lidovou školu hudební, která by udržovala jak církevní, tak i světský národní zpěv a vychovávala by ředitele zpěvu při jednotlivých ruských kostelech (dřáky), kteréžto povolání i tu bude muset býti od učitel- ského odděleno, ale i sbormistry lidových pěveckých spolků, které by se měly v Podkarpatské Rusi ustaviti.

Přirozená potřeba vyššího vzdělání a potřeby praktické nutí k tomu, aby Podkarpatské Rusi založeny byly i školy střední, z nichž nejvhodnějším typem pro zdejší poměry jsou reálná gymnasia. Jedno z nich bude muset býti také pro maďarskou minoritu. K výchově kněží slouží diecesální ústav theologický v Užhorodě, který poněvadž bude centrem vědecké práce v oboru theologick- ých nauk vyznání řecko-katolického, bude nutno časem přemě- niti na theologickou fakultu, aby i řecko – katolíci měli jeden vě- decký ústav v československé republice, tak jako vybudován byl pro katolíky a evangelíky.

Praktická potřeba služby administrativní, o níž generální sta- tut pro Podkarpatskou Rus praví, že má pokud lze býti zastávána úředníky vybranými z řad obyvatelstva domácího, vyžaduje, aby svým časem zřízena byla v Užhorodě vyšší škola právnická (fa- kulta právnická), která by těmto účelům hověla.

Ostatní odbory mohly by si opatřiti potřebné pracovníky, že by vysílaly žáky na vyšší učiliště (university, techniky) v Čechách a že by pro ně byla zřízena stipendia.

Ovšem důležité jest vzdělávání učitelů a to obecných, občan- ských i středních škol. Dosud jsou tu pro vzdělávání učitelů

obecných škol tři učitelské ústavy, z nichž dva jsou církevní (mužský a ženský) a jeden státní. O vzdělání učitelstva občanských škol a učitelstva středních škol není tu jinak postaráno. Také nelze doufat, že by v dohledné době mohla zde býti zřízena filosofická fakulta se všemi ústavy. Lze však zde v krátké době zříditi pro absolventy zdejších reálných gymnasií vyšší školu pedagogickou, která by poskytovala hlubšího vzdělání ve všech oborech pedagogiky a naukách příbuzných a dále i v rusínském jazyce a v oboru veškeré vlastivědy Podkarpatské Rusi, kteréžto obory přirozeně nikde nemohou býti tak vzdělávány, jako v centru rusínského života. Škola by sloužila v první řadě vzdělání učitelstva elementárních, ale mohla by se vybudovati tak, že by posloužila i vzdělání učitelstva občanských škol a k částečnému vzdělání (v jazyce rusínském) i učitelstvu škol středních, kteréž by ovšem odborného vzdělání svého nabývati muselo na universitách českých. Důležité jest, abychom i pro maďarské školy získali učitelstvo doma vychované, které by bylo naplněno loyálním duchem československé republiky.

Veliké úkoly se stanoviska zdejších potřeb čekají tu na práci osvětovou mezi lidem. Je zapotřebí ihned počíti se zakládáním kursů pro negramotné a s nimi současně jest zakládati již čítárny. Jak se rozvine poněkud zde písemnictví, bude potřeba zakládati i ve venkovských obcích knihovny, dále spolky divadelních ochotníků a spolky pěvecké. S tímto ruchem kulturním ovšem ruku v ruce musí jíti i národohospodářský rozmach, tj. zakládání nákupních a konsumních družstev, mlékáren, záložen a spořitelien i hospodářských spolků.

Včas musí být pamatováno na zřízení bibliografického ústavu rusínského, na zemský archiv a veřejnou státní knihovnu i na činnost musejní, jež by se vztahovala také na ochranu uměleckých a přírodních památek. Také zřízení meteorologických stanic musí býti vzato co nejdříve v úvahu.

Velkou část této osvětové práce bude třeba konati ne tak školskými úřady jako nadšenými pracovníky, vybranými ze všech oborů a všech stavů; známe z Čech, že největší výsledky vykáže tu vlastenecké a národní nadšení, a zvláště zde to bude lze, kde úřady nejen že se nebudou stavěti snahám těmto v cestu, ale budou je morálně i hmotně podporovati. V tomto směru mnoho bude moci vykonati nově založený rusínský spolek „Prostita”, který chce vzdělávací činnost po venkově v ruku svých soustřediti asi tak, jako u nás ji soustřeďuje Osvětový svaz.

Tím načrtli jsme ve stručném přehledu, čeho v Podkarpatské Rusi asi se stanoviska potřeb zdejší země bude třeba a co musíme vybudovati.

Druhé stanovisko, se kterého my Čechové musíme na tuto práci pohlížeti, je to, *aby organizace osvětové práce Podkarpatské Rusi co nejvíce byla jednotnou s organizací tohoto oboru v ostatní republice*. Proto jistě budeme se snažiti, aby veškeré zákony, které sněm Podkarpatské Rusi v oboru školství, v oboru osvětovém i církevním bude pracovati, řešeny byly opravdu republikánsky, demokraticky a pokrokově. Tento duch zajisté je nejdůležitější. Víím, mnohé myšlenky pokrokové nebude lze pro tento čas uplatniti jak by v Čechách bylo možno, ale třeba řešení otázek tak provésti, aby nebránilo pozdějšímu pokrokovějšímu rozvoji, ale naopak, aby pro ně bylo přípravou. To se týká zejména otázek oddělení církve od státu, církve a školy.

Kde bude lze, budeme hleděti jistě, abychom se přidrželi i vnějšího vytváření české organizace školské a kulturní, aby i po této stránce bylo dosaženo jednotnosti.

Největší překážkou veškeré kulturní práce jsou tu neurovnané jazykové poměry. Maloruský zdejší lid pod maďarskou vládou neměl téměř žádného písemnictví, a co bylo napsáno nebo vytištěno, psáno bylo pod vlivem kněžským, zvláštním „jazyčím“, které je směsí staré církevní slovanštiny, již dosud řečtí katolíci při obřadech svých užívají, a velkoruštiny, jejíž gramatiku inteligence zdejší z četby zná. Tyto tradice udržely se tu dosud a proto je tu snaha, podporovaná přistěhovalými Rusy z Haliče, na zdejší maloruský jazyk dáti formy literárního ruského jazyka. Proti tomu ovšem vystupuje místní živel národní, který usiluje o to, aby se maloruský jazyk zdejší ve svých vlastních formách uplatnil v literatuře, zachovávaje si etymologický pravopis, čímž by se neodchýlil od řeči církevní tolik, jako foneticky psaná ukrajinština. Bohužel ani jedna ani druhá strana nemá tou dobou ve svém středu silné tvůrčí individuality básnické, která prostě by výtvoř svými dala lidu zdejšímu literární jazyk, ba ani nemá lingvistů teoretiků, kteří by na znalosti lidového jazyka stanovili přesné základy jeho gramatiky a pravopisu. Spor povleče se ještě asi delší dobu a spotřebuje mnoho energie a času, a je po velké části i sporem politickým, jako i teď se zde jeví hnutí přestupování k pravoslaví, neboť strany, které ve věcech jazykových i náboženských stojí na různých stanoviskách, jsou i v politickém zřízení v různých táborech.

My Čechové nemůžeme se do těchto místních poměrů míchat, avšak organisace školská a vzdělávání lidu nemůže čekat, až tyto spory budou vyřešeny, a proto třeba vzít za základ stav, který dnes je, podle něhož podle generálního statutu vyučovacím a oficiálním jazykem je rusínština, a vzdělávati tuto jako jazyk maloruský na základě pravidel etymologických gramatik, jichž malorusština i v Haliči až do r. 1892 užívala. Místní nářečí maloruská jsou ze všech ruských nářečí češtině nejpříbuznější, takže by Čechům nebylo potíží naučiti se zdejšímu jazyku, kdyby osvojili si znalost azbuky. Také Rusíni zdejší sami by se naučili jazyku českému, a bude i z důvodů praktických (hojně písemné spojení s ostatní republikou) vyžadovati toho, aby již na školách obecných, od III. šk. r. počínaje, zavedeno bylo též vyučování písmu latinskému. Čeština jako vyučovací předmět zavede se na školách občanských i na školách středních, na nichž také ruský jazyk literární, pokud nebude vyučovacím jazykem, bude předmětem povinným. Zvláštností zdejšího kraje, kde chudý a neuvědomělý Rusín nedal by dítě své na studie jednak pro nedostatek prostředků peněžních, jednak pro neuvědomělost, jsou internáty, jichž Maďaři užívali k maďarizaci zdejšího kraje a při nichž i my musíme po jistou dobu setrvati.

Také z důvodů místních budeme nuceni zakládati učebné dílny, v nichž by se rusínští hoši učili řemeslu, a které budou základem příštím školám odborným, neboť dnes veškerá řemesla i obchod jsou v rukou Židů a Maďarů, takže je téměř nemožno rusínskému dítěti řemeslu nebo obchodu se věnovati. I při těchto učebných dílnách bude nutno v prvý čas zařídit internáty. Také rozvoji domácího průmyslu, zvláště košíkářského, tkalcovského a dřevařského, v němž i mládež pracuje, věnuje školská správa náležitou pozornost a chce školu jeho rozvoj podporovati.

Česká školská správa věnuje školství a osvětové práci Podkarpatské Rusi opravdovou péčí, a pracovníci, kteří sem byli vysláni nebo k práci se připojili, přinášejí nejlepší vůli a opravdové nadšení, aby zdejšímu lidu prospěli. Jest jen potřeby, aby se lid probudil ze mdloby, do které byl Maďary uveden, aby nabyl energie, chopil se práce, poznal význam vzdělání a školy, posílal své děti do školy, a potom bude rozvoj jeho zajištěn. Doufejme, že se nám vše v krátké době podaří" [15].

Program školské politiky československé vlády, nastíněný v Peškově projevu, se začal uskutečňovat v praxi. V desátém ročníku Zprávy státního úřadu statistického ze dne 30. října 1928

se dovídáme následující informace o počtu škol a jejich vyučujících na Podkarpatské Rusi: v 658 československých lidových (obecných) školách (394 jednotřídek a 151 dvojtřídek) působilo 1255 vyučujících (z toho 434 učitelek), 223 katechetů a 79 učitelek domácích nauk. V 16 měšťanských školách vyučovalo 367 učitelů (z toho 56 učitelek), 52 katechetů, 19 učitelek ručních prací a 6 vedlejších učitelů [16].

Obrat nastal i v rozvoji středního školství. Bylo zde osm reálných a reformovaných reálných gymnázií. Po jedné střední škole zde byla zastoupena: hospodářská škola vyšší, jednoroční škola hospodářská, vyšší lesnická škola a obchodní akademie [17].

V průběhu dvaceti let se na postech školských referentů vystřídal na Podkarpatské Rusi vedle již zmiňovaného Josefa Peška i Josef Šimek, dr. Slavík, Viktor Klíma a František Chmelař. Vývoj zdejší školské soustavy lze charakterizovat třemi obdobími. V první do roku 1922 bylo nutné se vypořádat s nedostatkem nejen školních budov, ale i rusínských učebnic, didaktických pomůcek a přesvědčit rodiče, aby posílali své děti do školy. Další dvouletá etapa je charakteristická jazykovým vzplanutím, přípravou rusínských učebnic, sestavením gramatiky a vytvářením karpatoruského jazyka. Výsledky pětiletého úsilí za nový školský systém byl korunován úspěchem roku 1924 v Užhorodě na tamní Školské výstavě. V tomto období školu však ještě nenavštěvovalo 20 000 dětí. Poslední etapa od roku 1925 je charakteristická vydáváním nových školních učebnic, didaktických pomůcek, metodických knih a zapojováním mladých rusínských učitelů a inspektorů do řízení zdejšího školského systému [18]. Byli to většinou pedagogové, kteří v letech 1919 – 1928 v počtu 215 využili státní stipendium ve výši 250 400 Kč, aby mohli studovat v Čechách a na Moravě tamní školství, jazyk i kulturu [19].

Značná část původních „pomáďarštěných“ učitelů na Podkarpatské Rusi odmítla přísahu věrnosti Československé republice a vzdala se svých míst. Z 674 učitelů pouze 379 po složení zmíněné přísahy pokračovalo ve vyučování svých žáků. Na jejich místa byli přijímáni do rusínských obecných škol zejména ukrajinští haličtí a ruští emigranti. Byl také zřízen půlroční kurz pro přípravu učitelů – legionářů, neboť kapacita učitelských ústavů v Mukačevě, v Užhorodě i ve slovenském Prešově nestačila plnit požadavky rusínských obecných škol, které na rozdíl od škol obdobného typu v Čechách a na Moravě, kde byli žáci rozděleni do jednotlivých školních ročníků, zde v jedné třídě se tísnilo všech šest oddělení. Děti od 12 do 18 let navštěvovaly pouze v zimě tzv. opakovací školy [20].

Počet pedagogů na Podkarpatské Rusi se neustále zvyšoval. Z původních 379 z roku 1919 v následujícím roce to bylo již 874 a v roce 1934 již 2 296 vyučujících, což je během patnácti let navýšení o 270% [21].

Ze statistiky vyplývá, že v roce 1934 bylo na Podkarpatské Rusi 745 škol s 2 296 třídami a 137 175 žáky. Počet škol od roku 1919 vzrostl o 155%, počet tříd o 255% a žáků školou povinných o 155%. Přesto byl ale stále značný počet dětí, které školu nenavštěvovaly z nejrůznějších příčin, jako např. velká vzdálenost obcí od škol, nedostatkem školních budov a učitelů, tělesnou slabostí, duševní úchylností a především chudobou rodin, kdy děti neměly v zimě oblečení a obuv. Názorně to dokumentoval učitel Josef Pešina příkladem, kdy v roce 1926 v první třídě v Rekitách ve volovském okrese bylo 27. října 27 dětí, které byly pouze v dlouhých košilích, soročkách a bosy! [22]

Po vzoru severských evropských zemí se neosvědčilo organizování „kočovných učitelů“ v důsledku malého porozumění a negramotnosti rodičů [23].

V roce 1922 nechodilo do školy 35 855 dětí, ve školních letech 1926/27 22 210 dětí, 1931/32 4 585 dětí a o rok později již jen 2 980 žáků [24].

Podle vyjádření Josefa Peška v počáteční fázi by bylo jen na stavbu nových školních budov a na opravy válkou poškozených a nevyhovujících škol zapotřebí 600 000 000 Kč. Co se týče zřizovatelů jednotlivých škol, tak v roce 1934 bylo 629 státních škol (611 obecných a 18 měšťanských), tj. 90%, 125 církevních, 4 obecní a 5 spolkových – hebrejských [25].

Na území Podkarpatské Rusi byly i školy pro jiné národnosti. Pochopitelně, že zde byly i české školy pro děti státních zaměstnanců, kteří sem přišli z Čech a Moravy. V roce 1921 zde bylo 17 českých obecných škol s 28 třídami a k 1. říjnu 1935 již 171 škol se 616 třídami, 620 učiteli a 22 178 žáky, což bylo 17% z celkového počtu všech škol. Zajímavá je skutečnost, že z 57% je navštěvovali místní židovští žáci. V roce 1934 bylo na Podkarpatské Rusi 111 maďarských škol s 258 třídami se 17 018 žáky a 17 německých obecných škol s 34 třídami, které navštěvovalo 2001 žáků [26].

O pokroku a rozvoji školství na Podkarpatské Rusi svědčí i tato statistika z roku 1935, kdy zde bylo 744 obecných škol, 23 pomocných tříd, 130 mateřských škol, 33 škol měšťanských, deset reálných a reformovaných reálných gymnazií, čtyři učitelské ústavy, dvě obchodní akademie, dvě obchodní škol, tři odborné

školy a jeden kněžský seminář. Neméně zajímavá je i tabulka s počty žáků v letech 1917, 1919 a 1935:

rok	1917	1919	935
dětí na obecných školách	64 548	65 220	143 280
žáků na měšťanských školách	0	1 601	9 764
studentů na středních školách	0	1 589	3 838
studentů na učitelských ústavech	0	0	674
analfabetů	60%	20%	[27].

Z uvedených statistik jasně vyplývá, že díky důsledné prorusínské školské politice československé vlády ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století se od základů změnil život tamního lidu, zvláště pak na vesnicích, kdy se z velké části skoncovalo s negramotností, kulturní a hygienickou zaostalostí.

To byl ve stručnosti nástin historie a následně vývoj školského systému na území Podkarpatské Rusi v době, které byl Josef Bokšay nejen přímým účastníkem, ale posléze i aktivním tvůrcem a pedagogem.

POZNÁMKY A LITERATURA

1. *J. A. Komenský: Štěstí národa.* In: Vybrané spisy J. A. Komenského, sv. VI. Spisy historické a politické. SPN, Praha, 1972, s. 262.
2. Edvard Beneš a Podkarpatská Rus. Šéfredaktor Ivan Latko. – Užhorod 2006. – S. 9-10.
3. *J. Šimek.* Heslo Školství na Podkarpatské Rusi. Pedagogická encyklopedie, za redakce O. Chlupa, J. Kubálka aj. Uhra. I. díl, Novina. – Praha 1938. – S. 220.
4. Naše listy, 25. 4. 1869.
5. *J. Pešina.* Národní školství na Podkarpatské Rusi. In: Podkarpatská Rus. Redakce J. Zatloukal. – Bratislava 1936. – S. 260.
6. *J. P.* Národní školstvo na Moravě, jeho rozvoj a nynější směr. In: Česko-moravský národní hospodář a samosprávný věstník. – Ročník 5 (1885), červnový sešit. – S. 345.
7. Cit heslo J. Šimka v PE. – S. 219.
8. Tamtéž.
9. Tamtéž.
10. *L. Hosák.* Nové československé dějiny. Komenium. – Praha 1947. – S. 510.
11. O J. Žatkovičovi a jeho problémech s českou byrokracií na Podkarpatské Rusi srov. v příspěvcích N. Mušinky a F. Hýbla v publikacích Florian Zapletal Život a dílo a ve stejnojmenném sborníku z konference Muzea Komenského v Přerově, 18-19. 10. 2005. – Přerov, 2005 – 63 s. a Přerov, 2006. – 194 s.

12. Cit. heslo J. Šimka v PE. – S. 220.
13. Tamtéž.
14. Josef Pešek se narodil 4. 3. 1872 na Sázavě a zemřel 31. 10. 1924 v Praze. Zpočátku byl učitelem, pak cvičným učitelem na státním učitelském ústavě v Soběslavi a od roku 1919 byl jmenován zemským školním inspektorem Podkarpatské Rusi, kde položil základy tamnímu rusínskému školství a lidové kultuře na základě demokratických a autonomních principů. V praxi se věnoval pedagogickým a didaktickým problémům se zvláštním zaměřením na českou vlastivědu. Srov. heslo J. Uhra v Pedagogické encyklopedii, II. díl. – Praha, 1939. – S. 378.
15. První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti pod protektorátem pres. Českosl. r. v hlavním městě Praze od 1. – 3. července 1920. – Praha, 1921. – S. 95 – 98.
16. Srov. O. Kádner: Školství v republice československé. In: Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta. – Praha, 1931. – S. 218.
17. Tamtéž. – S. 220.
18. Cit. heslo J. Šimka v PE. – S. 221
19. Cit. příspěvek J. Pešiny. – S. 263.
20. Tamtéž. – S. 260-264.
21. Tamtéž. – S. 261.
22. Tamtéž. – S. 262.
23. Tamtéž.
24. Tamtéž.
25. Tamtéž. – S. 259.
26. Cit. příspěvek J. Pešiny. – S. 264-265.
27. Cit. heslo J. Šimka v PE. – S. 222.

SCHOOLING IN PODKARPATSKA RUS IN THE PERIOD OF THE FIRST CZECHOSLOVAKIAN REPUBLIC

František HÝBL,
Přerov, Czek Republik

Annotation: *The article gives a detailed historical presentation of the development of schooling in Transcarpathia in “Czech period” of its history (1918-1938) and analyzes regional peculiarities in the sphere of education*

Key words: *schooling, Podkarpatska Rus, education, school*